

Література:

1. Багров В. П. Економічний аналіз: Навчальний посібник/ В. П. Багров, І. В. Багрова; Дніпропетровська державна фінансова академія. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 156 с.
 2. Бардиш Г.О. Проектне фінансування : підручник. – Львів : ЛБІ НБУ, 2006.
 3. Бланк І.А. Інвестиційний менеджмент: Навчальний курс. - К.: Ельга-Н, Ника-центр, 2001. - 448 с.
 4. Жуков В.В. Проектне фінансування : навч. посібник. - 2-ге вид. [випр. і доп.]. - Харків : Вид-во "ІНЖЕК", 2004. – 236 с.
 5. Мойсеєнко І.П. Інвестування : навч. посібник. - К. : Знання, 2006. - 458 с.
 6. Рекше Х. Шелле Х. Мир управління проектами / Под ред. Рекше Х., Шелле Х: Пер. с англ. М.: "Альянс", 1993. - 304 с.
 7. Сулим М.В. Економічний ризик та методи його вимірювання: Навч. посібник. - Львів: Вид-во ЛКА, 2003. - 196 с.
 8. Щукін Б.М. Інвестування: Курс лекцій. - К.: МАУП, 2004. - 216 с.
- Рецензент: д.держ.упр., професор Лозинська Т.М.*

УДК 332(25) : 711.5

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ САМОДОСТАТНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Морозюк Н.В., к.е.н., доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті розглянуто виникнення та еволюцію поняття «самодостатність», його сучасне тлумачення різними галузями науки та запропоновано його авторське визначення. Досліджено методологічні аспекти формування самодостатності сільських територіальних громад, на основі цього обґрунтовані відповідні критерії.

An origin and evolution of concept «self-sufficiency» is considered in the article, its modern interpretation by the different areas of science and it is offered author determination. Investigational methodological aspects of forming of self-sufficiency of rural territorial communities, on the basis of it the proper criteria are grounded.

Постановка проблеми. В процесі муніципалізації суспільного життя розширилось коло потреб населення, які задовольняються на локальному рівні. Зі зміною розуміння місця та ролі держави у суспільному житті, відбулося обмеження її участі у ресурсному забезпеченні розвитку територіальних громад. Фінансово-економічна криза, яка негативно позначилась на можливостях країн, прискорила перегляд підходів до функціонування місцевих спільнот та призвела до необхідності пошуку шляхів їх самодостатнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем самодостатності громад розпочалося ще за Стародавніх часів. В працях Арістотеля знаходимо, що суспільство, яке складається із кількох поселень є майже завершеною державою, яка досягає самодостатнього стану та виникає ради потреб життя та існує ради досягнення благого життя [1]. З розвитком науки поняття «самодостатності» набуло поширення в біології, психології, соціології. Протягом останнього десятиліття його почали вживати в економіці та практиці муніципального управління. Проте існуючі тлумачення поняття «самодостатність» є суперечливими.

Постановка завдання. Визначити сутність самодостатньої територіальної громади та обґрунтувати її критерії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «самодостатність» вживають в двох аспектах. Перший, пов'язаний з природничими науками, які самодостатніми системами називають, ті які виникають природнім чином та можуть в подальшому існувати без впливу зовні. Другий підхід, використовують в соціологічних та економічних науках, які під самодостатністю розуміють властивість стабільного і довготривалого (на історично значимому відрізку часу) або нестабільного і короткотермінового існування активної системи при незмінному стані зовнішнього простору або іншого, в людській свідомості, оточення.

В регіональній економіці під самодостатністю розуміють здатність регіону задовольняти матеріальні, фінансові та культурні потреби населення [2]. У вітчизняній науковій літературі також зустрічаємо підхід до самодостатності як одного з принципів сталого розвитку територіальних соціально-економічних систем.

Найбільш поширеною думкою в економіці та муніципальному управлінні є обожнення самодостатності з фінансовою спроможністю територіальних громад. Безперечно, достатність фінансових ресурсів є важливим, але не єдиним чинником розвитку соціально-економічних систем. Для самодостатніх територіальних громад важливим є збалансоване функціонування всіх її систем, гармонійні внутрішні взаємовідносини між її елементами та адекватний зв'язок з зовнішнім оточуючим середовищем. В цьому контексті справедливим є думка Терещенко В.К., що формування бази самодостатності сільських громад дозволить забезпечити посилення фінансової спроможності сільських і селищних рад, самозгуртованість жителів громад на основі власного економічного механізму вирішення соціальних проблем [3].

Соціологія самодостатніми називає такі реальні групи людей, які здатні власною діяльністю створювати і відтворювати всі необхідні умови спільного існування. Іншими словами, виробляти все потрібне для колективного життя. Але формування самодостатності територіальних систем у сучасному розумінні передбачає не перехід до натурального виробництва, а створення власного повноцінного соціально-економічного механізму.

Неоднозначне відношення до використання поняття «самодостатність» в практиці управління пов'язане з зведенням його тлумачення до буденного побутового рівня, відповідно до якого здатність системи функціонувати автономно незалежно від зовнішніх умов. З огляду на це існує думка, що вживати термін самодостатність до територіальних систем, особливо сільських некоректно. Безперечно, сільські громади як активні соціальні системи не можуть бути автономними, закритими, ізольованими та незалежними від зовнішніх умов. По-перше, вони входять до складу інших систем вищого порядку. По-друге, як правило, сільські громади є невеликими за розмірами, а відомо, що чим менша система, тим вона має менше можливостей для автономного розвитку.

Села як адміністративно-територіальні одиниці є частиною адміністративно-територіального устрою, яка не має політичної самостійності. Держава активно впливає на сільські території, регулюючи їх діяльність. Виходячи з цього слушним є зауваження вчених-філософів [4], які звертають увагу на те, що не завжди руйнація та збереження системи відбувається при незмінних умовах оточуючого середовища [4]. Філософський підхід вважає, що незалежність будь-якого внутрішнього стану системи має досить відносний характер. Тим самим філософський підхід припускає чітке визначення тієї міри самостійності об'єктів, їх незалежності від зовнішніх умов, яка необхідна і достатня для визнання їх самодостатності [4].

Узагальнюючи вищевикладене запропоновано власне визначення поняття «самодостатність територіальних громад». Під самодостатністю територіальних громад ми розуміємо їх здатність власною діяльністю створювати і відтворювати необхідні соціально-економічні умови для задоволення потреб населення шляхом активізації внутрішніх резервів сільських територій.

З методологічної точки зору самодостатність суспільства розглядається як функція від збалансованої комбінації механізмів контролю над відносинами суспільства з цими сферами, а також від рівня його власної внутрішньої інтеграції [5]. Складність побудови єдиного загального критерію самодостатності територіальних систем обумовлюється методологічними проблемами. Більш доцільно його поділити на часткові критерії, які охоплюватимуть всі основні сфери сільських територій, їх внутрішні та зовнішні зв'язки, відповідатимуть сучасним вимогам та будуватимуться на принципах сталого розвитку.

Критеріями самодостатності сільських територіальних громад є:

1. розширене відтворення людського капіталу;
2. наявність власної повноцінної економічної системи та її високі адаптивні можливості в зовнішньому середовищі;
3. доступний для сільського населення соціальний механізм задоволення потреб;
4. організаційно-фінансова автономія та дієздатність органів місцевого самоврядування;
5. ціленаправлене, збалансоване та еколого-економічне обґрунтування використання ресурсного бази громади для створення сприятливого життєвого середовища її жителям;
6. участь та адекватний контроль жителів громади як у внутрішніх, так і зовнішніх відносинах та процесах, що стосуються їх життєдіяльності на всіх рівнях від найвищого (державного) до найнижчого (місцевого);
7. інтегрованість в соціально-економічні процеси громади її жителів та їх ефективна взаємодія, солідарність та партнерство.

Критерієм, який відображає ефективність заходів розвитку громади є розширене відтворення кількісних (природний приріст населення, позитивне сальдо міграції) та якісних характеристик (нарощування освітнього потенціалу, високий рівень здоров'я населення, культурний розвиток громади) людського капіталу. Він знаходить відображення у бажаннях молоді повертатися після навчання в свій населений пункт, народження дітей, а також переїзд на постійне місце проживання жителів інших громад.

Наступні чотири критерії самодостатності стосуються основних підсистем сільських територій: економічної, соціальної, управлінської та природно-ресурсної. Для виконання економічною системою своїх функцій щодо забезпечення життєдіяльності населення обов'язковою умовою є наявність та вільний доступ сільських товаровиробників до усіх її елементів: сфер виробництва, обміну, споживання та розподілу. Характер участі селян у цих сферах визначає конкурентоспроможність.

У процесі формування власного соціально-економічного механізму існує умова, яка істотно обмежує можливості сільських територіальних громад. Це їх функціональна спрямованість на аграрне виробництво та забезпечення продовольчої безпеки держави. Сільськогосподарське виробництво обумовлює специфіку сільського способу життя та робить проживання в сільській місцевості непривабливим та неprestижним. Негативні процеси, що проходять в аграрній сфері поглиблюють деструктивні тенденції в сільському життєвому середовищі. Так, наприклад наявність збиткового або відсутність сільськогосподарського підприємства посилює депресивність територіальної громади та призводить до її повної залежності від зовнішніх умов.

Послабити негативні тенденції покликана свобода підприємницької діяльності та реальна здатність членів громади займатися економічною діяльністю. При цьому підприємницькі структури повинні мати можливість доступу до зовнішніх ринків збуту продукції. Для створення рівних конкурентних умов на ринку необхідне державне втручання.

Формування бази самодостатності сільських громад обумовлює необхідність розширення їх самоврядних функцій. На законодавчому рівні державою визнано право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Але збереження на рівні державних органів виконавчої влади широкого кола повноважень та нечітке визначення юридичного статусу органів місцевого самоврядування обумовило розбалансування всієї системи суспільних відносин на селі. Усунути ці недоліки можливо в процесі подальшого реформування системи місцевого самоврядування шляхом створення відповідних правових, організаційних та фінансових умов її функціонування.

Для формування самодостатньої громади важливим є утвердження реальної здатності селян розпоряджатися ресурсною базою сільських територій. Але саме в цій сфері виникають найбільші протиріччя. З проголошенням приватної власності селяни не стали повноправними власниками. Так, наприклад, майнові сертифікати, забезпечують примарне право на майно, яке на практиці важко виділити в натурі. Іншою перешкодою у формуванні самодостатніх сільських громад є розгляд їх територій тільки як ресурсно-просторової бази для інших галузей економіки. Звичайно, важливо пам'ятати, що громада повинна максимально ефективно використовувати свій природно-ресурсний потенціал для створення сприятливого життєвого середовища її жителям.

Відмінність самодостатньої громади полягає не в наборі її елементів або функцій, а зміні внутрішніх відносин та її зв'язків із зовнішнім середовищем. Тому два останні наші критерії стосуються цієї проблеми.

В соціології існує дві протилежні точки зору щодо взаємовідносин в сільській територіальній громаді. Відповідно до першого, між її жителями спостерігається найбільш тісні соціальні та економічні зв'язки, більш менш соціально-класова однорідність та традиційно існує співпраця. За іншим підходом, відносини в сільській громаді характеризуються міжгруповою та міжособистісною конкуренцією, конфліктністю та пріоритетністю особистих інтересів.

На практиці відомі випадки як першого, так і другого типу взаємовідносин між селянами. Розвиваючи громаду на сучасному етапі, необхідно врахувати, що для України з давніх давен притаманний общинний спосіб життя. У господарському житті українців побутовували прадавній, відомий усім слов'янським народам звичай взаємодопомоги. Учені-етнографи бачать його зародження ще в родовому суспільстві, коли діяв обов'язок допомоги членам свого роду. З часом цей обов'язок трансформувався у добровільну участь у спілках взаємодопомоги сусідніх сімей. Така добровільність освятилася звичаєм, а тому члени громади сприймали взаємодопомогу певною мірою як обов'язок [6]. Традиції та звичаї громадівського побуту багатьох поколінь на українських землях є безцінним досвідом. Тому і сучасна самодостатня громада не може існувати без соціальної взаємодії та самозгуртованості, від яких залежить адекватність її зв'язків із зовнішнім середовищем.

Як слушно зауважують російські вчені, життєдіяльність на селі відрізняється особливою цілісністю. Аграрна економіка значно більшою мірою, ніж промисловість та інші галузі, занурена в складну мережу соціальних зв'язків, і господарську діяльність сільського жителя не можна розглядати поза загальної системи соціальних зв'язків. Економічні стимули, що формуються ринком, впливають на господарське поведінку селян через сукупність соціальних відносин і норм, складових інституційну структуру сільської економіки. Селянин багато в чому керується у своїх діях не особистою вигодою, не економічною доцільністю, а традиціями, що склалися в тому локальному співтоваристві, до якого він належить. Інститути, взаємодіючи з економічними інтересами і мотиваційними установками, визначають характер і спрямованість господарських рішень. Тому глибоке розуміння проблем сільської економіки і правильна їх інтерпретація не представляються можливими поза розгляду їх у тісному зв'язку з факторами і умовами, обумовленими явищами з інших сфер життя села [7].

Попри формалізацію в сільській громаді вагому роль відіграють родинні та сусідські відносини. Через це їх важко врегулювати нормативними актами. В процесі життєдіяльності сільського населення на перше місце виходять норми моралі, які в самодостатній громаді повинні враховувати як психологічні, так і соціально-економічні фактори, сприяти мотивації людей до так званої «соціалізації», залучення їх до соціально значущих справ. Так чином кожна людина стає повноцінним членом громади, підтримує цей статус та пишається ним. Прикладом є розвинені країни світу, в яких саме соціальний капітал, втілений у нормах та мережах громадської участі, і є домінуючою передумовою економічного процвітання, так само як і ефективного самоврядування [8].

Визнаючи пріоритетні напрями розвитку громад важливо враховувати, що функціонування та розвиток сільських територій як цілісних систем, підпорядковується відповідним законам. Та оскільки неможливо звести властивості системи до суми властивостей її складових елементів, то потреби громади не можна зводити до простої сукупності потреб кожного її члена. Особливо, як наголошують соціологи, це стосується невеликих груп людей. Саме в таких колективах кожна людина є унікальною, у виконанні відповідних функцій її не можна замінити. Таким чином в сільських громадах на перше місце в процесі взаємодії її жителів виходять емоційні чинники, що і пояснює досить високий рівень конфліктності. А притаманний селянам консерватизм в таких умовах призводить до неприйняття багатьох як позитивних, так і негативних нововведень.

Виходячи з цього, систему відносин в громаді слід будувати, з одного боку, на принципах індивідуалізму та визнання свободи кожної особистості, а з іншого, виходити з обов'язків людини перед суспільством, в якому вона проживає. При цьому важливо враховувати інтереси всіх жителів громади, тому що видалення одного з елементів сукупності порушить властивості цілісності. Увага до потреб та врахування інтересів кожного з членів громади сприяє високій ступені інтеграції. Це, в свою чергу, призводить до зростання комфортності життя на території громади.

Висновки. Отже, в Україні в процесі реформування місцевого самоврядування необхідно зосередитись на формуванні самодостатності громад. Для цього необхідним є відродження основних систем сільських територій, налагодження взаємодії та співпраці між селянами та створення умов для повноцінної участі сільських громад у суспільному житті.

Література:

1. Аристотель. Политика. Метафизика. Аналитика / Аристотель. - М., 2008. - 959 с.
2. Моделирование устойчивого развития регионов: Монография / Под общей ред. Кизима Н.А. – Х., 2010. – 180 с.
3. Терещенко В.К. Формування загальнодержавної системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів органів місцевого самоврядування на селі / В.К. Терещенко, В.А.Ткачук, А.Д.Остапчук // Науковий вісник Національного аграрного університету – К., 2008. – Вип. 124. — С. 15-20.
4. Молодожен Ю.Б. Філософські аспекти розуміння самодостатності / Ю.Б. Молодожен // Таврійський економічний журнал. – 2010. - № 5-6. – С. 27-31.
5. Parsons Talcott. The Concept of Society: The Components and Their Interrelations / T.Parsons // Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives.- Englewood Cliffs (NJ): Prentice-Hall, 1966. - P.5—29.
6. Гураль П. Поняття і сутність територіальної громади в Україні / П. Гураль. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=258>
7. Барлыбаев А.А. Развитие сельских территорий в постсоветский период: институциональный аспект / Барлыбаев, Ф.Ф. Айдарбаков, И.М. Рахматуллин. – Режим доступу: <http://institutiones.com/innovations/1926-ekonomicheskij-krizis-promlemy-upravleniya-i-zadachi-innovacionnogo-razvitiya.html>
8. Батанов О. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки / О. Батанов // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 2 (12). – С. 51-57.

Рецензент: д.е.н., професор Шкільов О.В.